

Αναπαραστάσεις πατρότητας και αρρενωπότητας: ανάλυση περιεχομένου προτύπων και μοτίβων σε τρία σύγχρονα εικονογραφημένα βιβλία

Αγγελάκη Ρόζη -Τριανταφυλλιά
Επίκουρη Καθηγήτρια ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ
angelaki@nured.auth.gr

Καλαϊτζή Χριστίνα
Εντεταλμένη Διδάσκουσα & Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ
ckalaitb@nured.auth.gr

Περίληψη

Με αφορμή, από τη μια, το ότι η παιδική λογοτεχνία αποτελεί ισχυρό μέσο που αφενός επικοινωνεί κοινωνικο-πολιτισμικές προσδοκίες, οι οποίες επηρεάζουν τα συστήματα πεποιθήσεων, τις στάσεις και τις συμπεριφορές των παιδιών, αφετέρου δε αποδομεί ή διαιωνίζει στερεοτυπικές αντιλήψεις, και από την άλλη την πολλαπλότητα των νοηματοδοτήσεων και κατασκευών των κοινωνικών φύλων, στο παρόν άρθρο μελετάται ο τρόπος με τον οποίο σύγχρονα εικονογραφημένα βιβλία προβάλλουν το πρότυπο του πατέρα· ποιες αντιλήψεις και, ενδεχομένως, προσδοκίες δημιουργούν –ηθελμένα ή μη– αναφορικά με την αρρενωπότητα και την πατρότητα. Ως πλαίσιο-βάση χρησιμοποιείται η ανάλυση περιεχομένου των αναπαραστάσεων της γονικής ιδιότητας και συγκεκριμένα των αναπαραστάσεων του πατρικού προτύπου σε εικονογραφημένα βιβλία. Ως πρότυπα αρρενωπότητας προκαθορίζονται αυτά του ηγεμονικού, του συνεργικού, του υποτελή, του περιθωριακού και του ήπιου ανδρισμού. Ως πρότυπα πατρότητας και μοτίβα σχέσης πατέρα-γιου τίθενται ο αμέτοχος-απών πατέρας, ο εμπλεκόμενος πατέρας-φροντιστής και ο ενσυναισθητικός πατέρας. Οι λεκτικοί και οπτικοί τρόποι που χρησιμοποιούν οι αφηγήσεις προσεγγίζονται κριτικά ώστε να ερμηνευτούν τα πρότυπα και τα μοτίβα αρρενωπότητας και πατρότητας που είτε ενισχύουν ή αποδομούν τις κυρίαρχες ιδεολογίες και τις κοινωνικές αναπαραστάσεις. Η συζήτηση που προκύπτει από την ανάλυση των λογοτεχνικών έργων αναδεικνύει τη μεταβαλλόμενη κοινωνικά κατασκευή της αρρενωπότητας, που εξελίσσει το πρότυπο της πατρότητας πολλαπλασιάζοντας τις εκφάνσεις του. Το σημαντικότερο εύρημα της παρούσας μελέτης είναι η προοπτική που αυτό το μικρό δείγμα εικονογραφημένων βιβλίων αντικατοπτρίζει, η προοπτική της διεύρυνσης και ποικιλομορφίας που το δυαδικό πρότυπο αρρενωπότητας-πατρότητας μπορεί να πάρει στη σύγχρονη εποχή όπου τα παιδιά –ακόμη– βλέπουν τον κόσμο μέσα από τα νοήματα-παράθυρα που η παιδική λογοτεχνία ανοίγει.

Λέξεις- κλειδιά: πατρότητα, αρρενωπότητα, πρότυπο, μοτίβο, ανάλυση περιεχομένου, σύγχρονο εικονογραφημένο βιβλίο

Abstract

Taking into account, on the one hand, that children's literature serves as a powerful medium for communicating socio-cultural expectations that influence children's belief system, attitudes, and behaviors, as well as for either deconstructing or perpetuating stereotypical

perceptions, and on the other hand, the multiplicity of meanings and constructions of gender identities, this article aims to examine how contemporary children's picturebooks portray the father figure and what perceptions and, potentially, expectations -either intentionally or unintentionally- they create regarding masculinity and fatherhood. The framework is based on the content analysis of representations of parenthood and specifically of representations of the paternal model in English picturebooks. The hegemonic, the cooperative, the subordinate, the marginal and the soft masculinity are pre-defined as masculinity patterns. The absent father, the involved father-caregiver and the empathetic father are posited as fatherhood patterns and father-son relationship motifs. The verbal and visual modes used in the narratives are critically approached to identify the patterns and motifs of masculinity and fatherhood that either reinforce or deconstruct dominant ideologies and social representations. The discussion that emerges from the analysis of literary works highlights the changing social construction of masculinity, which evolves the model of fatherhood by multiplying its manifestations. The most important finding of the present study is the perspective that this small sample of picturebooks reflects, the perspective of expansion and diversity that the binary model of masculinity-fatherhood can take in the modern era where children -still- see the world through the meanings-windows that children's literature opens.

Key words: fatherhood, masculinity, pattern, motif, content analysis, contemporary picturebook

Εισαγωγή

Το φύλο, κομβική πτυχή της ανθρώπινης προσωπικότητας, επηρεάζει το άτομο τόσο βιολογικά όσο και κοινωνικά. Το βιολογικό φύλο (sex) δίνεται από τη φύση και δεν αποτελεί κριτήριο ηθικής και «κανονικής» συμπεριφοράς · αφορά στη βιολογία του ατόμου και τη γενετήσια ταυτότητά του, η οποία επηρεάζει την αναπαραγωγική του ικανότητα. Το κοινωνικό φύλο (gender), από την άλλη, συνιστά κοινωνική κατασκευή που περιγράφει την έμφυλη ταυτότητα του ατόμου, στα συμπεριφορικά στοιχεία της οποίας ο άνθρωπος εκπαιδεύεται από τη στιγμή που γεννιέται (Hughes & Kroehler 2010· Jackson & Scott, 2002). Το κοινωνικό φύλο, επιπλέον, αποτελεί έννοια που διέπεται από ρευστότητα, καθώς θεωρείται το αποτέλεσμα της συνεχούς επανερμηνείας των ηγεμονικών λόγων πάνω στην ανδρική και τη γυναικεία ταυτότητα, ανάλογα με την εποχή, την κουλτούρα και τη φυλή (Butler, 2009· Κογκίδου, 2006).

Με βάση τη θεωρία του κοινωνικού ρόλου, όλοι υιοθετούμε από μικρή ηλικία μοτίβα συμπεριφορών μέσω της παρατήρησης της συμπεριφοράς των άλλων (Eagly & Koenig, 2021). Σύμφωνα με τη θεωρία της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης, το κοινωνικό πλαίσιο επιδρά τόσο πολύ στο άτομο, ιδιαίτερα όταν βρίσκεται σε μικρή ηλικία, ώστε εκείνο αναγκάζεται να μιμείται συμπεριφορές που έχουν χαρακτηριστεί ως κοινωνικά συμβατές, προκειμένου να νιώσει αποδεκτό (Crandall & Stangor, 2005· Santarelli, 2013). Ειδικά όσον αφορά στην έμφυλη διαφοροποίηση και τη διαμόρφωση της «ανδρικής» ή «γυναικείας» συμπεριφοράς του ανθρώπου, αυτή τελείται κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο, όπου λαμβάνει χώρα η πρωτογενής κοινωνικοποίηση του ανθρώπου και αποκτά εμπειρίες που σηματοδοτούν την κοινωνικοποίησή του στην ενήλικη, πια, ζωή του (Mühlbauer, 1995· Πολίτης 2006· Eagly & Wood, 2012).

Κοινό σημείο των κοινωνικών και συμπεριφορικών θεωριών και των σπουδών φύλου είναι πως επισημαίνουν την επίδραση των κοινωνικο-πολιτισμικών και περιβαλλοντικών συνθηκών ως προς τη διαμόρφωση της ατομικής και έμφυλης ταυτότητας του παιδιού, που

μιμείται και αναπαράγει τα πρότυπα που εναρμονίζονται με το να είσαι κορίτσι ή αγόρι και, συνήθως, προκαλεί σχόλια ή ανησυχία αν η συμπεριφορά και οι προτιμήσεις του «παρεκκλίνουν» από αυτές που κρίνονται αναμενόμενες με βάση το βιολογικό του φύλο (Menvielle et al, 2005). Με βάση τη θεωρία της έμφυλης κοινωνικοποίησης, οι έμφυλες διαφορές προκαλούν προσδοκίες και κοινωνικά στερεότυπα που, τελικά, τείνουν να λειτουργούν ως αυτοεκπληρούμενες προφητείες (Weiten, 2016), βλάπτοντας συχνά την αυτοέκφραση του ανήλικου ατόμου. Σύμφωνα, μάλιστα, με έρευνες, τα πρότυπα έμφυλης συμπεριφοράς λειτουργούν περισσότερο πιεστικά προς τα αγόρια, τα οποία προκαλούν προβληματισμό, σχόλια ή και χλεύη αν δεν συμμορφώνονται με τις μορφές αρρενωπότητας που έχει υπαγορεύσει η εκάστοτε κοινωνία (Badinter, 1994· Sadker, 2018· Ridgeway & Bourg, 2004).

Μορφές αρρενωπότητας

Ως «ηγεμονική αρρενωπότητα» ορίζεται το σύνολο των συμπεριφορών που (i) οικοδομούν το ανδρικό έμφυλο ιδεώδες, (ii) συντηρούν την πατριαρχία, και (iii) καταδικάζουν την ομοφυλοφιλία και οτιδήποτε θηλυπρεπές θυμίζει στα «ηγεμονικά αρσενικά» τα δικά τους γυναικεία χαρακτηριστικά. Επίσης, η αρρενωπότητα αφορά σε δραστηριότητες, χειρονομίες και εκφράσεις που αποπνέουν ηρωισμό, θάρρος και προκαλούν τον ανταγωνισμό, καθώς και τον θαυμασμό των ανδρών μεταξύ τους (Connell & Messerschmidt, 2005). Στερεοτυπικά ο ανδρισμός είναι συνυφασμένος με την ετεροσεξουαλικότητα, την επιθετικότητα και τη σεξουαλική ισχύ, τη λογική και γραμμική σκέψη, την προσήλωση στο στόχο, την επίδειξη δύναμης, το ρίσκο και τη διακριτική (ή και απουσία) έκφραση συναισθημάτων όπως φόβος, ντροπή ή οικειότητα, την αποφυγή φιλικών σχέσεων με θηλυπρεπείς ή ομοφυλόφιλους άνδρες (Καλλιέρου, 2013· Τζαμαλούκα, 2011).

Ωστόσο δεν αντιλαμβάνονται, ούτε βιώνουν όλοι οι άνδρες με τον ίδιο τρόπο την ανδρική τους ταυτότητα, που ορίζεται ανάλογα με το εκάστοτε πολιτισμικό πλαίσιο· ούτε και όλοι σχηματίζουν τις απόψεις τους περί αρρενωπότητας ανεξάρτητα από τις επιρροές της θηλυκότητας ή ακόμη και την οπτική άλλων ανδρών. Αυτή ακριβώς η πολλαπλότητα των αρρενωποτήτων είναι που αμφισβητεί τις ηγεμονικές κατασκευές της ανδρικής ταυτότητας: Η Ευγενία Νικητίδου (2024) αναφερόμενη στην πολλαπλότητα των ανδρισμών, επικαλείται την ταξινόμια των Connell & Messerschmidt (ό.π.) και, επομένως, διακρίνει (i) τον ηγεμονικό ανδρισμό, ήτοι το κανονιστικό μοντέλο που χαρακτηρίζεται για την πολιτισμική κυριαρχία του (ii) τον συνεργικό, δηλαδή τον ανδρισμό που κρατά μετριοπαθή στάση και επωφελείται από τον ηγεμονικό τύπο, (iii), τον υποτελή ανδρισμό που καταπιέζεται από τον ηγεμονικό (φερ' ειπείν, ο ανδρισμός των gay ανδρών) και (iv) τον περιθωριακό ανδρισμό, τουτέστιν αυτόν των περιθωριακών κοινωνικών ομάδων. Εδώ θα πρέπει να προστεθεί και η κατηγοριοποίηση της καθηγήτριας Κοινωνιολογίας Melanie Heath, που αναγνωρίζει τον ήπιο (soft-boiled) ανδρισμό, που παρέχει χώρο στους άνδρες να είναι πιο συναισθηματικά συνδεδεμένοι μεταξύ τους και να εκφράζονται συναισθηματικά με τρόπο που να αμφισβητεί τις νόρμες της ηγεμονικής αρρενωπότητας και την αυστηρή οριοθέτηση της ετεροφυλόφιλης ανδρικής συμπεριφοράς (2003). Ωστόσο, αυτή η μορφή ανδρισμού δεν αποκλείεται να φέρει και χαρακτηριστικά του ηγεμονικού τύπου. Αναφορικά με τα βιβλία που απευθύνονται σε νεανικό κοινό, ενώ σημειώνεται πληθώρα ανδρικών προτύπων, δεν εντοπίζεται εύκολα κάποιο κατάλληλο ώστε να παραδειγματιστεί από αυτό ο ανήλικος αναγνώστης –κάτι που, ωστόσο, μπορεί να λειτουργήσει θετικά, υπό την έννοια ότι δίδεται χώρος για τη δημιουργία ενός τύπου ανδρισμού που ξεφεύγει από τα κοινωνικά καθορισμένα πρότυπα.

Πρότυπα πατρότητας σε εικονογραφημένα βιβλία

Η παιδική λογοτεχνία αποτελεί ισχυρό εργαλείο δια του οποίου επικοινωνούνται οι κοινωνικές πεποιθήσεις και προσδοκίες, ικανό να επηρεάσει τις αντιλήψεις των παιδιών για τον εαυτό τους και τους άλλους, για τον κοινωνικά κατασκευασμένο διαχωρισμό αρσενικού και θηλυκού, και για τη συμπεριφορά που ταξινομείται ως ανδρική και ως γυναικεία (Allen et al, 1993· Collins et al, 1984· Diekman et al, 2004· Hamilton et al, 2006). Έρευνα για τη δεκτικότητα των παιδιών προσχολικής ηλικίας στα μη στερεοτυπικά μηνύματα που μεταφέρουν εικονογραφημένα βιβλία που παρουσιάζουν μη-συμβατικούς ως προς τους έμφυλες κοινωνικές κατασκευές χαρακτήρες, έδειξε ότι μέσω της εμπλοκής των παιδιών με αυτή τη θεματική κατηγορία εικονογραφημένων βιβλίων διευρύνθηκαν ή και άλλαξαν οι αντιλήψεις τους για τους κοινωνικούς ρόλους των φύλων (Kalaitzi, 2025). Επιπλέον, εικονογραφημένα βιβλία που παρουσιάζουν ποικίλες μορφές της οικογένειας, περιλαμβάνοντας τον τύπο της οικογένειας με γονείς του ίδιου φύλου, έχουν χρησιμοποιηθεί σε παρεμβάσεις που εστιάζουν στην συμπερίληψη και αποδοχή των ποικιλόμορφων κοινωνικών δομών, προτύπων και μοτίβων στην προσχολική εκπαίδευση (Kalaitzi, 2024).

Ως πτυχή της αρρενωπότητας, η πατρότητα (Marsiglio & Pleck, 2005) έχει μελετηθεί όσον αφορά την αναπαράσταση των «αρρενωπών» της χαρακτηριστικών σε βραβευμένα παιδικά εικονογραφημένα βιβλία των τελευταίων τριών δεκαετιών, τα οποία αποκαλύπτουν ότι οι άνδρες-πατέρες σταθερά απεικονίζονται περισσότερο να επιτελούν εκτελεστικό και περιφερειακό ρόλο εντός της οικίας και στη ζωή των παιδιών τους, παρά αυτό του φροντιστή· να μην επιδεικνύουν τρυφερά συναισθήματα απέναντί τους, να μην εμπλέκονται σε οικιακές εργασίες και να προωθούν τα ετεροκανονιστικά στερεότυπα (λευκοί ετεροφυλόφιλοι ύπανδροι άνδρες), στερώντας έτσι από τα παιδιά την ευκαιρία να αποδεχθούν ως «φυσιολογικές» οικογενειακές δομές όσες περιλαμβάνουν άνδρες-πατέρες που εμπλέκονται με σωματική επαφή με τα παιδιά τους (π.χ., τάισμα ή παιχνίδι), εκφράζουν οι ίδιοι συναισθήματα και ενθαρρύνουν τους απογόνους τους (ιδίως του αρσενικού φύλου) να κάνουν το ίδιο, ή ανήκουν σε μη παραδοσιακές οικογένειες (Cutler & Lewis, 2024· DeWitt et al, 2013).

Μία διάθεση αλλαγής των συμβατικών πατρικών προτύπων και ανανέωσής τους διαφαίνεται σε σχετικά πρόσφατη λογοτεχνική παραγωγή. Σε έρευνα των Adams, Walker και O'Connell (2011) που αφορούσε τη διάκριση του τύπου του αόρατου, με την έννοια του παθητικού ή απόντα, και του ενεργά εμπλεκόμενου πατέρα σε εικονογραφημένα βιβλία για παιδιά προσχολικής ηλικίας διαφάνηκε ότι το μοτίβο του πατέρα-φροντιστή –που έχει σωματική επαφή με το παιδί του και ενεργό ρόλο στην καθημερινή του περιποίηση– ολοένα και αυξάνεται σε παρουσία υποδηλώνοντας μία τάση απόσυρσης/ απομείωσης του μοτίβου του αόρατου, ανενεργού και παθητικού πατέρα που απλώς συνυπάρχει στην οικογένεια και στη ζωή του παιδιού του αλλά δεν εμπλέκεται ουσιαστικά. Τα αποτελέσματα αυτά ίσως και να αντικατοπτρίζουν μία αυξανόμενη πολιτισμική δεκτικότητα της ιδέας ότι οι πατέρες θα έπρεπε να έχουν μία σχέση φροντίδας με τα παιδιά τους, μία αντίληψη που συναντούμε στον αναπτυσσόμενο κόσμο.

Σκοπός, μεθοδολογία και μελέτες περίπτωσης της έρευνας

Η παρούσα έρευνα τελείται εντός του πλαισίου της αναμφισβήτητης σημασίας των βιβλίων για παιδιά ως προς την προώθηση ή αποδόμηση των έμφυλων ιδεολογιών, αντιθέσεων, συμβάσεων, συναισθημάτων και επιθυμιών, όπως επίσης και ως προς την ανάδειξη των παγιωμένων ή διαφοροποιημένων μορφών θηλυκότητας ή αρρενωπότητας που

αναγνωρίζονται ουσιαστικά και ονομαστικά (Αγγελάκη, 2022· Angelaki, 2025), τη σύγχυση που επικρατεί ανάμεσα στη διάκριση του βιολογικού φύλου από το κοινωνικό και την πολλαπλότητα των νοσηματοδοτήσεων των κοινωνικών φύλων (Αγκασένσκι, 2000).

Σκοπός της έρευνας είναι να εξετάσει τους τρόπους αναπαράστασης των πολλαπλών αρρενωποτήτων· τον βαθμό αποδόμησης ή κατάρριψης των ηγεμονικών κατασκευών περί ανδρισμού· και το πλαίσιο κατά το οποίο οι κοινωνικά κατασκευασμένες ιδιότητες του ανδρικού φύλου αντανακλώνται στην λογοτεχνικά κατασκευασμένη πατρική φιγούρα. Ως πλαίσιο-βάση χρησιμοποιείται η ανάλυση περιεχομένου των αναπαραστάσεων της γονικής ιδιότητας που εισήγαγαν οι Adams, Walker και O'Connell (ό.π.) στη μελέτη τους περί των αναπαραστάσεων του πατρικού προτύπου σε αγγλικά εικονογραφημένα βιβλία. Ως πρότυπα αρρενωπότητας προκαθορίστηκαν αυτά του ηγεμονικού, του συνεργικού, του υποτελή, του περιθωριακού, σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση των Connell και Messerschmidt (ό.π.), και του ήπιου (soft-boiled) ανδρισμού της Heath (2003). Ως πρότυπα πατρότητας και μοτίβα σχέσης πατέρα-γιου τέθηκαν ο αμέτοχος-απών πατέρας, ο εμπλεκόμενος πατέρας-φροντιστής και ο ενσυναισθητικός πατέρας, σύμφωνα με τα ευρήματα των Adams, Walker και O'Connell (ό.π.).

Επιλέχθηκαν ως μελέτες περίπτωσης τρία σύγχρονα ξενόγλωσσα βιβλία που εκδόθηκαν μέσα στην τελευταία δεκαετία ώστε να ανιχνευθούν τα προκαθορισμένα πρότυπα και μοτίβα. Τα λογοτεχνικά αυτά έργα παρουσιάζουν αναπαραστάσεις του πατρικού προτύπου και του μοτίβου του δεσμού πατέρα-γιου εστιάζοντας σε διαφορετικές πτυχές αρρενωπότητας και υποδηλώνοντας διαφορετικές διαστάσεις εμπλοκής των πατέρων όσον αφορά τη συμμετοχή τους στη ζωή του παιδιού τους, τη διαθεσιμότητά τους απέναντι στις ανάγκες του και την υπευθυνότητά τους στη γενική φροντίδα του αγοριού (Pleck, 2010).

My Dad Used to Be So Cool - Keith Negley (2016)

Η πρωτοπρόσωπη εξομολογητική αφήγηση υπό την οπτική του γιου, δημιουργεί ένα ιδεατό πορτρέτο του πατέρα. Ο μικρός γιος θέλει να θαυμάσει τον πατέρα του για την χαλαρότητά του, όπως εκείνος τη νοσηματοδοτεί και την ορίζει. Τον φαντάζεται ως τραγουδιστή και ντράμερ ροκ μπάντας, ως οδηγό μηχανής, σημαδεμένο με τατουάζ, άγριο, ατρόμητο, ανήσυχο πνεύμα, αντισυμβατικό. Η παιδική οπτική που παρουσιάζεται στην αφήγηση επαληθεύει την παρατήρηση των Connell και Messerschmidt (ό.π.) όσον αφορά τη σύνδεση της αρρενωπότητας με δραστηριότητες, χειρονομίες και εκφράσεις που αποπνέουν ηρωισμό, θάρρος, και τον θαυμασμό των ανδρών μεταξύ τους.

Η πραγματικότητα/ ρουτίνα του ρόλου του πατέρα μοιάζει να μπερδεύει τον γιο. Αν και η αφήγηση εδώ έρχεται να ανατρέψει την παγιωμένη εικόνα του άνδρα που έχει μόνο εκτελεστικό ρόλο και δεν συνδέεται με οικιακούς χώρους, όπως διαπίστωσαν οι Adams, Walker και O'Connell (2011) για τα σύγχρονα εικονογραφημένα βιβλία, είναι η οπτική του παιδιού-αφηγητή σε αυτό το συγκεκριμένο βιβλίο που αμφισβητεί τα νέα χαρακτηριστικά ενός πατέρα-φροντιστή με ενεργητική συμμετοχή στις οικιακές δουλειές. Η οπτική του γιου παρουσιάζεται να αναπαράγει τα προαναφερθέντα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά καθώς εναγωνίως προσπαθεί να συνωμοτήσει με τον αναγνώστη για να αποδείξει μία διαφορετική εικόνα του πατέρα του (Εικόνα 1).

Εικόνα 1. Αποκάλυψη στοιχείων από το παρελθόν του πατέρα που ενισχύουν την πεποίθηση του γιου ότι ο πατέρας του συνήθιζε να είναι «κουλ»¹.

Σύμφωνα με τον αφηγητή, αντισυμβατικό μοιάζει να είναι αυτό που κάνει τώρα ο πατέρας. Έννοιες κανονικότητας, σοβαρότητας, αδυναμίας χαλάρωσης ορίζουν την ταυτότητα του πατέρα υπό την οπτική του γιου, την οποία όμως δεν θέλει να δεχτεί και προσπαθεί να αποδείξει ότι δεν ισχύει. Η απώλεια της πραγματικής ταυτότητας του πατέρα κατά τον γιο πλαισιώνει ένα νέο πρότυπο αρρενωπότητας που έρχεται σε σύγκρουση με την ιδεατή εικόνα του πατέρα, μία εικόνα που θέλει να έχει ως πρότυπο ο γιος αλλά ο πατέρας έχει πάνγει να την αναπαράγει. Μια ακολουθία συνηθειών ρουτίνας που παρουσιάζονται μόνο μέσω των εικόνων της αφήγησης υποδηλώνουν την άρνηση της όποιας κανονικότητας φαντάζεται ο γιος ότι είχε ο πατέρας του, πριν αναλάβει αυτό τον ρόλο.

Στο συγκεκριμένο εικονογραφημένο βιβλίο επικοινωνούνται οι κοινωνικές πεποιθήσεις και προσδοκίες για τον πατρικό ρόλο από την σκοπιά του παιδικής οπτικής. Ο ρόλος του πατέρα-φροντιστή έρχεται σε σύγκρουση με την παιδική αντίληψη για το τι ορίζεται ως «χαλαρός και διασκεδαστικός μπαμπάς», όπως μεταφράζεται περιφραστικά η αναφορά του γιου στον πατέρα ως «κουλ» στο πρωτότυπο κείμενο. Η πεποίθηση του παιδιού ότι ο πατέρας του δεν είναι αυτό που δείχνει, καθώς και ο τρόπος που αμφιβάλλει για την προσωπικότητά του παρουσιάζονται αποκλειστικά από το κείμενο και φαίνεται να αντικατοπτρίζουν ένα στερεοτυπικό πρότυπο πατέρα, αμέτοχο, ανέκφραστο, με άνιση συμμετοχή στις οικογενειακές υποχρεώσεις, κυρίαρχο που επισκιάζει τον γυναικείο ρόλο· ένα πρότυπο που αρκετοί μελετητές (Allen et al. 1993· Collins et al. 1984· Diekman et al. 2004· Hamilton et al. 2006) έχουν παρατηρήσει σε εικονογραφημένα βιβλία τα οποία προωθούν τις βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις και περιορίζουν τον ανδρικό ρόλο και, κατ' επέκταση, τη μετουσίωσή του σε πατρικό.

Η αφήγηση ορίζει μέσω της εικόνας ότι το να είσαι πατέρας σημαίνει να τακτοποιείς τα ρούχα, να βάζεις ηλεκτρική σκούπα, να πηγαίνεις βόλτα τον γιο σου, να παίζεις μαζί του στην παιδική χαρά, να τον ανεβάζεις στους ώμους σου για να δει το ηλιοβασίλεμα. Διαφαίνεται η πλαισίωση των πολλαπλών νοηματοδοτήσεων των κοινωνικών ρόλων του ανδρικού φύλου, παρατήρηση που τοποθετεί το συγκεκριμένο βιβλίο ανάμεσα σε αυτά που, όπως έχουν παρατηρήσει οι Adams, Walker και O'Connell (2011), αρχίζουν να προβάλλουν πλέον μια ευελιξία στην ερμηνεία των πατρικών προτύπων και μοτίβων συμπεριφορών. Τα νοηματικά κενά που αφήνει το κείμενο μη επεξηγώντας τι σημαίνει «κουλ πατέρας» και τα επαυξάνει η

¹Οι εικόνες των επιλεγμένων βιβλίων πάρθηκαν από το διαδίκτυο ελεύθερα.

εικόνα ερμηνεύοντας τον χαρακτηρισμό, από τη μια, με εικόνες που αποκαλύπτουν την κουλ διάσταση του πατέρα δίνοντας μορφή στις φαντασιώσεις του παιδιού και, από την άλλη, με εικόνες που περιγράφουν την τωρινή ρουτίνα του πατέρα που περιορίζεται στην φροντίδα του παιδιού μέσα και έξω από το σπίτι (Εικόνα 2), υποδηλώνουν το νέο πατρικό ρόλο που ο

Εικόνα 2. Η νέα ρουτίνα του «κουλ» άνδρα που υιοθετεί ως πατέρας.

πατέρας έχει αναλάβει· ένα ρόλο ο οποίος είναι πλέον συνυφασμένος με τον χαρακτήρα του ώστε να καθορίζει τη νέα του ταυτότητα.

Ο υπαινιγμός που αφήνει η τελευταία εικόνα, φανερώνοντας μία ροκ διάσταση του πατέρα, αντικρούει τη φωνή του γιού-αφηγητή στο κείμενο ο οποίος έχοντας κλειστά τα μάτια συνεχίζει να υποστηρίζει ότι ο πατέρας του δεν είναι «κουλ» (Εικόνα 3).

Εικόνα 3. Υπαινιγμός για τη συνύπαρξη της πρότερης ταυτότητας του άνδρα και της ιδιότητας του πατέρα

Ο υπαινιγμός αυτός ανοίγει το περιθώριο για τη συνύπαρξη πολλαπλών εκδοχών αρρενωπότητας και πατρότητας, επιβεβαιώνοντας την άποψη των Butler (2009) και Κογκίδου (2006) ότι το κοινωνικό φύλο θεωρείται το αποτέλεσμα της συνεχούς επανερμηνείας των ανδρικών λόγων και ταυτοτήτων οπότε και μπορεί να αποτελέσει έννοια που διέπεται από ρευστότητα ανάλογα με την εποχή. Ο νέος ρόλος του πατέρα που ορίζεται από την υπευθυνότητά του στη γενική φροντίδα του παιδιού και την ενεργητική συμμετοχή του στη

ζωή του γιου του δεν ακυρώνει εξολοκλήρου την πρότερη χαλαρή φύση του, όπως έδειξαν ήδη και για άλλους λογοτεχνικούς χαρακτήρες του πατέρα οι Adams, Walker και O'Connell (2011). Βέβαια γεννάται το ερώτημα: *πόσο χώρο αφήνει ο νέος πατρικός ρόλος ώστε να συνυπάρχουν ταυτόχρονα και οι δύο ταυτότητες-φύσεις του άνδρα;*

Big Boys Cry - Jonty Howley (2019)

Η αφήγηση παρουσιάζει την εξέλιξη του κλειστού-συναισθηματικά πατέρα-φροντιστή εντός του οικιακού περιβάλλοντος. Η συμβουλή «Τα μεγάλα αγόρια δεν κλαίνε», που δίνει στον γιο του ώστε να αντιμετωπίσει τον φόβο του, δεν αντικατοπτρίζει την εικόνα ενός ενσυναισθητικού πατέρα. Το πρότυπο της αρρενωπότητας που ερμηνεύεται ως δύναμη θίγεται στην αφήγηση, η οποία αφήνει νοηματικά κενά και προβληματισμούς που αφορούν την ταύτιση της αρρενωπότητας με τη μη έκφραση συναισθήματος. Ο τρόπος που ο πατέρας σκέφτεται και ενεργεί στην αφήγηση υφαίνει το πρότυπο του στερεοτυπικού ανδρισμού που είναι συνυφασμένος με τη λογική και γραμμική σκέψη, την προσήλωση στο στόχο, την επίδειξη δύναμης και την απουσία έκφραση συναισθημάτων, όπως φόβος, ντροπή ή οικειότητα, συσχετισμοί που έχουν παρατηρηθεί από διάφορους μελετητές (Eagly & Koenig, 2021· Καλλιέρου, 2013· Τζαμαλούκα, 2011).

Αυτό που αποτελεί ενδιαφέρον στο συγκεκριμένο σύγχρονο εικονογραφημένο βιβλίο είναι η απεικόνιση της επίδρασης του κοινωνικού πλαισίου στο άτομο, στο μικρό αγόρι της αφήγησης σε αυτή την περίπτωση, ώστε να μιμηθεί συμπεριφορές που έχουν χαρακτηριστεί ως κοινωνικά συμβατές, όπως διατυπώνουν οι Crandall και Stangor (2005) και Santarelli (2013), προκειμένου να εκφράσει με αποδεκτό τρόπο τον φόβο του. Η απουσία φόντου και πλαισίου εικόνων που δείχνουν διαφορετικούς άνδρες να εκδηλώνουν τα όποια συναισθήματά τους (Εικόνα 4), όπως και οι πανοραμικές εικόνες τοπίων γεμάτων πατέρων με τα παιδιά τους

Εικόνα 4. Αχρονικότητα έκφρασης συναισθημάτων από άνδρες.

υποδηλώνουν την ανυπαρξία χώρου και χρόνου και ταυτόχρονα την καθολικότητα της ελεύθερης συναισθηματικής έκφρασης των αγοριών, μικρών και μεγάλων. Ο καθοριστικός ρόλος της κυρίαρχης ιδεολογίας αποτυπώνεται μέσω αυτής της παράθεσης εικόνων που δείχνουν άνδρες όλων των ηλικιών και επαγγελματιών να κλαίνε ελεύθερα στους δρόμους και μοιάζουν να αποδέχονται τους φόβους τους, σε κάθε συνθήκη και περίπτωση (Εικόνα 5). Υπονοείται από την οπτική αφήγηση ότι οι υπόλοιποι άνδρες είναι ο κόσμος, η

πραγματικότητα, οπότε ο χαρακτήρας του πατέρα της αφήγησης τοποθετείται εκτός πραγματικότητας, εκτός παρόντος. Η παρατήρηση του κόσμου εκτός σπιτιού από το παιδί της αφήγησης και η αποδοχή των προτύπων αρρενωπότητας που υφίστανται στο περιβάλλον του αποτυπώνονται μέσω του κειμένου με την προβολή της συνειδητοποίησης του παιδιού ότι οι άνδρες κλαίνε τελικά. Ως αποτέλεσμα επέρχεται η σύγκρουση πατέρα-γιου μέσω της αμφισβήτησης της αυθεντίας του πρώτου από τον δεύτερο. Η γραμμική πορεία που παρουσιάζουν οι εικόνες με φόντο τους μεγάλους που κλαίνε θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως

Εικόνα 5. Καθολικότητα έκφρασης συναισθημάτων από άνδρες.

η πορεία του παιδιού στον έξω κόσμο, η πορεία προς την ενηλικίωση ή ίσως η αναζήτηση της αλήθειας. Η καθολικότητα των εξωγενών ανδρικών προτύπων είναι που επικυρώνει την αλήθεια και αποφορτίζει από το βάρος του στερεοτυπικού πατρικού προτύπου. Η απενοχοποίηση της έκφρασης του συναισθήματος παρουσιάζεται τόσο μέσω των τελευταίων εικόνων όσο και του κειμένου που τις συνοδεύει δείχνοντας τον γιο να κλαίει απελευθερωμένος στην αγκαλιά του πατέρα · αλλά και ο πατέρας εκφράζει τον φόβο του στον γιο του αποκαλύπτοντας ότι ένιωσε τα ίδια συναισθήματα με εκείνον (Εικόνα 6). Επιπλέον παραδέχονται μέσω ενός μικρού διαλογικού κομματιού ότι «τα μεγάλα αγόρια κλαίνε [...] και είναι εντάξει αυτό».

Εικόνα 6. Εξομολόγηση των συναισθημάτων του πατέρα και εκδήλωση αυτών.

Η διαμόρφωση της ανδρικής συμπεριφοράς μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο όπου λαμβάνει χώρα η πρωτογενής κοινωνικοποίηση του ανθρώπου, όπως έχει διαπιστωθεί από τους Mühlbauer (1995) και Πολίτη (2006), τελείται και εδώ εντός του σπιτιού μέσα από το συγκεκριμένο της φράσης «τα μεγάλα αγόρια δεν κλαίνε» η οποία αποτελεί αρχικά το ανδρικό

πρότυπο συμπεριφοράς που προβάλλει ο πατέρας στον γιο. Εν τέλει, η αφήγηση τόσο μέσω των εικόνων που ερμηνεύουν το κοινωνικό πλαίσιο των υπολοίπων ανδρών-πατέρων όσο και μέσω του κειμένου που αλλάζει τη φράση σε «τα μεγάλα αγόρια κλαίνε [...] και είναι εντάξει αυτό» ωριμάζει και εξελίσσει το πρότυπο ανδρικής συμπεριφοράς βγάζοντάς το έξω από τα όρια της οικογένειας, όπου το παιδί, σύμφωνα με τους Eagly & Wood (2012), αποκτά εμπειρίες που σηματοδοτούν την κοινωνικοποίησή του στην ενήλικη ζωή μέσω της μίμησης νέων απενοχοποιημένων, ως προς τη συναισθηματική έκφραση, προτύπων και μοτίβων συμπεριφορών.

Το τέλος της αφήγησης σηματοδοτεί τη δημιουργία ενός νέου προτύπου ανδρικής και πατρικής συμπεριφοράς η οποία υποδηλώνεται μέσω της εξέλιξης του στερεοτυπικού ανδρισμού σε έναν ήπιο (soft-boiled) ανδρισμό, όπως τον έχει ορίσει η Heath (ό.π.), που παρέχει χώρο στον πατέρα και στο γιο να είναι πιο συναισθηματικά συνδεδεμένοι μεταξύ τους και να εκφράζονται συναισθηματικά με τρόπο που να αμφισβητεί τις νόρμες της ηγεμονικής αρρενωπότητας. Το νέο αυτό πατρικό και ανδρικό πρότυπο, που έχει ενεργό ρόλο στη συναισθηματική ωρίμανση του παιδιού και, δη, αγοριού, αναδύεται μέσα από την αποκατάσταση της σχέσης πατέρα-γιου και της ανάκτησης της εμπιστοσύνης του γιου στην αυθεντία του πατέρα.

My Shadow Is Pink - Scott Stuart (2021)

Στο βιβλίο αυτό οι έμφυλες ταυτότητες, τα πρότυπα πατρικής συμπεριφοράς και τα μοτίβα αρρενωπότητας ανατρέπονται μέσω της συμβολικής δύναμης του χρώματος, ενώ αναδεικνύεται η επίδραση των κοινωνικο-πολιτισμικών και περιβαλλοντικών συνθηκών στην καθημερινότητα ενός αγοριού· ενός αγοριού που παρεκκλίνει από το πρότυπο που έχει θέσει ο πατέρας του ως προς τη διαμόρφωση της ατομικής και έμφυλης ταυτότητάς του και το οποίο, ειδικά επειδή είναι αρσενικού φύλου, καταπιέζεται τόσο πολύ ώστε να αναπαράγει τα πρότυπα που εναρμονίζονται με το τι θα πει να είσαι αγόρι· έτσι, η υπόσταση του χωρίζεται στα δύο.

Η αφήγηση ξεκινάει οριοθετώντας το οικογενειακό περιβάλλον το οποίο παρουσιάζεται μέσω των ανδρικών πορτρέτων της οικογένειας (Εικόνα 7). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο το παιδί

Εικόνα 7. Το οικογενειακό περιβάλλον μέσω των ανδρικών πορτρέτων της οικογένειας.

πρέπει να γίνει άνδρας ξεδιπλώνοντας το ανάλογο ανδρικό στάτους –κατά Sadker (1977)– και καταπιέζοντας την αυτοέκφρασή του. Ο γιος καλείται να υποκύψει, όπως έχουν παρατηρήσει κατά καιρούς οι Ridgeway και Bourg (2004) και Pleck (2010), στην αυτοεκπληρούμενη προφητεία που προστάζουν οι έμφυλες προσδοκίες και τα κοινωνικά στερεότυπα, οι μπλε όπως χρωματίζονται στην εικόνα της αφήγησης ανδρικές ταυτότητες που κρέμονται στον τοίχο ως πρότυπα. Η σχέση πατέρα-γιου κλυδωνίζεται, καθώς ο γιος παρεκκλίνει από τα

προκαθορισμένα ανδρικά πρότυπα που έχει θέσει η οικογένειά του και τόσο επάξια αντιπροσωπεύει ο πατέρας του. Ο γιος παρουσιάζεται να σπάει τη σειρά των ανδρικών ταυτοτήτων. Η αφήγηση προσωποποιεί την ανάγκη και την επιθυμία του αγοριού, δίνοντάς της τη μορφή της σκιάς (Εικόνα 8). Η σκιά του είναι αυτή που μπορεί να είναι ροζ, να παίζει

Εικόνα 8. Η σκιά του αγοριού ως αυτόβουλη ύπαρξη με διαφορετική ταυτότητα.

με πόνυ, να φοράει τη στολή μπαλέτου και να χορεύει. Η ανάγκη να συμμορφωθεί και να ταιριάζει με τα πατρικά πρότυπα συμπεριφοράς, τα κανονικά για το φύλο του, λειτουργούν πιεστικά στο αγόρι της αφήγησης, του προκαλούν αυτό-λύπηση και θυμό με τον εαυτό του που δεν συμμορφώνεται, κατά Badinter (1994), Sadker (2018) και Ridgeway & Bourg (2004), με τις μορφές αρρενωπότητας που έχει υπαγορεύσει η κοινωνία, την οποία αντιπροσωπεύει ο πατέρας του. Ο γιος απεικονίζεται να λαχταρά τη αποδοχή του πατέρα, να καταπατά τη δική του ταυτότητα και φύση για να την κερδίσει. Όμως το μόνο που εισπράττει είναι η αποδοκιμασία του γεννήτορά του, την οποία αντικατοπτρίζει στις εναλλαγές της αγριεμένης και απογοητευμένης έκφρασής του. Οι εικόνες παρουσιάζουν την εσωτερική πάλη του αγοριού απεικονίζοντας τον διαχωρισμό της υπόστασής του σε σώμα και σκιά. Το σώμα απεικονίζεται να ακολουθεί τα πρότυπα έμφυλης συμπεριφοράς. Το αγόρι παίζει με σούπερ ήρωες, φοράει τα αγορίστικα σε στυλ και χρώμα ρούχα του και δεν χορεύει. Η σκιά του αγοριού παίζει με πόνυ, φοράει μία ροζ στολή μπαλέτου και χορεύει συνεχώς. Η σκιά παρουσιάζεται ως αυτόβουλη ύπαρξη που ωθεί το σώμα να εκφραστεί ελεύθερα. Όταν το αγόρι αποφασίζει να ντυθεί όπως η σκιά του και να εμφανιστεί στο σχολείο δεν έχει την αυτοπεποίθηση να υπερασπιστεί την ταυτότητά του, επειδή πρώτος ο ίδιος του ο πατέρας δεν τον έχει αποδεχτεί. Η ίδια απόρριψη βιώνεται από το παιδί και στο σχολικό περιβάλλον που, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί τον δεύτερο κοινωνικοποιητικό παράγοντα στη ζωή ενός παιδιού.

Η ηγεμονική αρρενωπότητα που εκπροσωπεί ο πατέρας αντανakλάται στην οπτική αφήγηση μέσα από επιλογές έμφυλης ένδυσης, τη σοβαρή στάση του, την απουσία συναισθηματικών εκφράσεων και τη σωματική ακαμψία. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά δεν αφήνουν περιθώριο σε καμιά έκφραση θηλυπρεπούς στοιχείου από μέρους του γιου του ο οποίος είναι η προέκτασή του. Η ανατροπή της αφήγησης έρχεται, όταν ο πατέρας αλλάζει στάση στηρίζοντας τις χρωματικές και ενδυματολογικές και επιλογές του γιου του (Εικόνα 9).

Εικόνα 9. Ο πατέρας απελευθερώνει τα γυναικεία χαρακτηριστικά της ταυτότητάς του.

Το πρότυπο του ηγεμονικού αρσενικού-πατέρα αποδομείται διευρύνοντας τα όρια της αρρενωπής του φύσης και επιλέγοντας και ο ίδιος μία γυναικεία ένδυση έτσι ώστε να αποτελέσει ένα νέο πρότυπο που να μπορεί ο γιος του να ακολουθήσει. Ως ηγεμονικό αρσενικό όχι απλά δεν αντιστέκεται στα δικά του γυναικεία χαρακτηριστικά, όπως έχουν παρατηρήσει οι Connell και Messerschmidt (ό.π.) ότι κάνουν κατά κανόνα αυτού του είδους οι προσωπικότητες, αλλά τολμά να τα προβάλλει ως πρότυπο ώστε να απελευθερώσει τον γιο του.

Η μοναδικότητα του συγκεκριμένου εικονογραφημένου βιβλίου έγκειται στην ιδιαιτερότητα του πατρικού προτύπου που προβάλλει. Ο άνδρας εξυψώνοντας τον πατρικό του ρόλο δίνει στην ταυτότητα ηγεμονικής αρρενωπότητας μία νέα διάσταση, αυτή της ενσυναισθητικής αρρενωπότητας που ως πρότυπο θα απελευθερώσει την έμφυλη ταυτότητα του αγοριού.

Συζήτηση

Τα τρία σύγχρονα εικονογραφημένα βιβλία που επιλέχθηκαν και αναλύονται σε αυτή τη μελέτη παρουσιάζουν κοινό τόπο τις αφηγήσεις που πλαισιώνουν πρότυπα αρρενωπότητας και πατρότητας τα οποία εξελίσσονται παράλληλα και αρμονικά με τους χαρακτήρες τους, καθώς και τις διαφορετικές σχέσεις πατέρα-γιου που εγείρουν ζητήματα πολυπλοκότητας κοινωνικής και έμφυλης συμπεριφοράς. Ωστόσο, τα πρότυπα και τα μοτίβα που περιγράφονται και απεικονίζονται υποδεικνύουν ότι δεν αντιλαμβάνονται, ούτε βιώνουν όλοι οι άνδρες με τον ίδιο τρόπο την ανδρική τους ταυτότητα, ούτε και όλοι σχηματίζουν τις απόψεις τους περί αρρενωπότητας ανεξάρτητα από τις επιρροές της θηλυκότητας. Και είναι αυτή η πολλαπλότητα των αρρενωποτήτων που αμφισβητεί τις ηγεμονικές κατασκευές της ανδρικής ταυτότητας και ορίζει νέα πρότυπα πατρότητας και μοτίβα πατρικής συμπεριφοράς.

Αλλάζουν τα πρότυπα πατρότητας; Το πλαίσιο ανάλυσης περιεχομένου των αναπαραστάσεων της γονικής ιδιότητας των Adams, Walker και O'Connell (ό.π.) έδωσε τη δυνατότητα να τεθούν συγκεκριμένα πρότυπα πατρότητας και αρρενωπότητας και μοτίβα σχέσης πατέρα-γιου εξ αρχής κι έπειτα να ανιχνευθούν στα επιλεγμένα λογοτεχνικά έργα. Τα πρότυπα και τα μοτίβα που εντοπίστηκαν και ερμηνεύτηκαν μέσω των λεκτικών και οπτικών τρόπων των αφηγήσεων καλύπτουν κάποιους από τους προκαθορισμένους τύπους προτύπων και μοτίβων αναδεικνύοντας τον εμπλεκόμενο πατέρα-φροντιστή και τον ενσυναισθητικό

πατέρα, αλλά αναδεικνύουν κι έναν νέο τύπο, αυτόν του απελευθερωμένου από έμφυλους περιορισμούς πατέρα.

Στο εικονογραφημένο βιβλίο *My Dad Used To Be So Cool*, προβάλλεται το πρότυπο ενός πατέρα-φροντιστή εντός και εκτός σπιτιού. Συμμετέχει ενεργά σε όλες τις πτυχές της ζωής του γιου του έχοντας αφήσει πίσω κομμάτια της αρρενωπότητας του, όπως εκείνη ερμηνεύεται από τον γιο. Στοιχεία της προσωπικότητάς του, όπως η χαλαρότητα, έχουν δώσει τη θέση τους στη σοβαρότητα και την υπευθυνότητα ώστε να ανταποκριθεί στον ρόλο του ως πατέρας.

Το *Big Boys Cry* αποτελεί ένα εικονογραφημένο βιβλίο που παρουσιάζει ένα πρότυπο ενσυναισθητικού πατέρα, που ενώ φέρει τις έμφυλες προκαταλήψεις που πλαισιώνουν το αρρενωπό πρότυπο περί μη έκφρασης συναισθημάτων, η σύνδεση με τον γιο του φαίνεται να τον απελευθερώνει ώστε να εκφράσει τον φόβο του κι έτσι να αποτελέσει ένα διαφορετικό ανανεωμένο πατρικό πρότυπο για ένα γιο που θέλει να εκφραστεί και να κλάψει όταν φοβάται.

Η εξέλιξη των προτύπων αρρενωπότητας και πατρότητας διαφαίνεται ακόμη πιο έντονα στο εικονογραφημένο βιβλίο *My Shadow Is Pink*. Ο πατέρας της αφήγησης αποτελεί πρότυπο ηγεμονικού ανδρισμού που όμως περιορίζει τον γιο που θέλει να παρεκκλίνει από αυτό. Ο πατρικός ρόλος αποτελεί τελικά κίνητρο ώστε να διευρύνει τους ορίζοντες της ανδρικής του ταυτότητας προβάλλοντας με αυτοπεποίθηση τα γυναικεία του χαρακτηριστικά κι έτσι να αποτελέσει ένα νέο πρότυπο αρρενωπότητας που θα απελευθερώσει τον γιο από τους περιορισμούς της έμφυλης ταυτότητας.

Συγκεφαλαιώνοντας, ως κοινό πλαίσιο των τριών σύγχρονων αφηγήσεων παρατηρείται η μεταβολή της κοινωνικής κατασκευής της αρρενωπότητας, που συνεπάγεται την εξέλιξη του προτύπου πατρότητας. Το σημαντικότερο όλων ίσως να είναι η προοπτική που αυτό το μικρό δείγμα εικονογραφημένων βιβλίων αντικατοπτρίζει: η προοπτική της διεύρυνσης και ποικιλομορφίας των πτυχών που το δυαδικό πρότυπο αρρενωπότητας-πατρότητας μπορεί να πάρει στη σύγχρονη εποχή όπου τα παιδιά –ακόμη– βλέπουν τον κόσμο μέσα από τα νοήματα-παράθυρα που η παιδική λογοτεχνία ανοίγει.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς πηγές

Howley, J. (2019). *Big Boys Cry*. Penguin.

Negley, K. (2016). *My Dad Used to Be So Cool*. Flying Eye Books.

Scott, S. (2021). *My Shadow Is Pink*. Larrikin House.

Ελληνόγλωσση

Αγγελάκη, Ρ. Τ. (2022). Πρότυπα γυναικών στα σύγχρονα παιδικά βιβλία γνώσεων.

Καταρρίπτοντας την έμφυλη ιδεολογική διχοτομία στον χώρο των Επιστημών. *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 8, 285-302.

<https://doi.org/10.12681/dial.30585>

Καλλιέρου, Λ. (2013). *Άνδρας: Ο αγαπημένος άγνωστος*. Αθήνα: Πατάκη.

Κογκίδου, Δ. (2006). Πρόλογος. Στο Πολίτης, Φ. *Οι ανδρικές ταυτότητες στο σχολείο: Ετεροσεξουαλικότητα, ομοφοβία και μισογυνισμός*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Πολίτης, Φ. (2006). *Οι ανδρικές ταυτότητες στο σχολείο: Ετεροσεξουαλικότητα, ομοφοβία και μισογυνισμός*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Νικητίδου, Ε. (2024). *Ανδρικές προσεγγίσεις στην ελληνική εφηβική λογοτεχνία*. Μεταπτυχιακή Εργασία ΠΜΣ «Δημιουργική Γραφή», Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών- Τμήμα Κινηματογράφου, Φλώρινα <https://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/4797>

Τζαμαλούκα, Γ.Σ. (2011). *Αναζήτηση ανδρικής ταυτότητας: Τι είναι ομοφυλοφιλία*; Αθήνα: Κάκτος.

Μεταφρασμένη

- Αγκασένσκι, Σ. (2000). *Πολιτική των φύλων*, Μτφρ. Μ. Φιλιππακοπούλου, Αθήνα: Πόλις.
- Mühlbauer, K.R. (1995). *Κοινωνικοποίηση: θεωρία και έρευνα*. Μτφρ. Δ. Δημοκίδης. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Badinter, E. (1994). *ΧΥ Η ανδρική ταυτότητα*. Μτφρ. Α. Σταματιάδη, Αθήνα: Κάτοπτρο..
- Butler, J. (2009). *Αναταραχή φύλου. Ο Φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*. Μτφρ. Γ. Καράμπελας, Χ. Σπυροπούλου & Β. Καντζά, Β.. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Ξενόγλωσση

- Adams, M., Walker, C. & O'Connell, P. (2011). Invisible or Involved Fathers? A Content Analysis of Representations of Parenting in Young Children's Picturebooks in the UK. *Sex Roles* 65, 259-270. <https://doi.org/10.1007/s11199-011-0011-8>
- Allen, A. M., Allen, D. N., & Sigler, G. (1993). Changes in sex-role stereotyping in Caldecott Medal Award picture books 1938–1988. *Journal of Research in Childhood Education*, 7, 67-73 <https://doi.org/10.1080/02568549309594842>
- Angelaki, R.T. (2025). Female role models in children's informational books. In G. N.Vlahakis, K. Mantzaridou-Mantetzioglou & I. Vogiatzis (Eds.), *Communicating Algorithms, Prose and Thought. An Essays' Collection* (pp. 85-97). Laboratory on Science, Technology and Medicine Communication, Hellenic Open University.
- Cutler, L. & Lewis, W. (2024). Portraits of Fatherhood: Depictions of Fathers and Father-Child Relationships in Award-Winning Children's Literature. *Children's Literature in Education*, 55, 586-602. <https://doi.org/10.1007/s10583-023-09557-5>
- Collins, L. J., Ingoldsby, B. B., & Dellmann, M. M. (1984). Sex role stereotyping in children's literature: A change from the past. *Childhood Education*, 60, 278-285. <https://doi.org/10.1007/s11199-005-1290-8>
- Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender & Society*, 19(6), 829-859. <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>
- Crandall, C.S. & Stangor, C. (2005). Conformity and prejudice. In: Dovidio, J. F., Glick, P. & Rudman, L.A. (Eds.), *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport* (pp. 295-309). Malden: Blackwell Publishing
- DeWitt, A.L., Cready, C.M., and Seward, R.R. (2013). Parental Role Portrayals in Twentieth Century Children's Picture Books: More Egalitarian or Ongoing Stereotyping. *Sex Roles*, 69(1-2), 89-106. <https://doi.org/10.1007/s11199-013-0285-0>.
- Diekman, A. B., & Murnen, S. K. (2004). Learning to be little women and little men: The inequitable gender equality of nonsexist children's literature. *Sex Roles*, 50, 373-385. <https://doi.org/10.1023/B:SERS.0000018892.26527.ea>
- Eagly, A. H., & Wood, W. (2012). Social role theory. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (pp. 458-476). Sage Publications Ltd.
- Eagly, A. H., & Koenig, A. M. (2021). The Vicious Cycle Linking Stereotypes and Social Roles. *Current Directions in Psychological Science*, 30(4), 343-350. <https://doi.org/10.1177/09637214211013775>

- Hamilton, M.C., Anderson, D., Broadus, M. et al. (2006). Gender Stereotyping and Underrepresentation of Female Characters in 200 Popular Children's Picture Books: A Twenty-first Century Update. *Sex Roles*, 55, 757-765. <https://doi.org/10.1007/s11199-006-9128-6>
- Heath, M. (2003). Soft-Boiled Masculinity: Renegotiating Gender and Racial Ideologies in the Promise Keepers Movement. *Gender and Society*, 17(3), 423-444. <https://doi.org/10.1177/0891243203251731>
- Hughes, M., & Kroehler C. J. (2010). *Sociology: The core*. 10th ed. New York: McGraw-Hill Education.
- Jackson, S & Scott, S. (2002). *Gender: a sociological reader*. London: Routledge.
- Kalaitzi, C. (2025). Kindergarten Students' Receptiveness to Messages Conveyed by Counter-Stereotyping Picturebooks. *Journal of Education and Training Studies*, 13(2), 20-34. <https://doi.org/10.11114/jets.v13i2.7531>
- Kalaitzi, C. (2024). Framing family diversity in early years: an inquiry-based intervention on approaching same-sex parenting through picturebooks. *Education and New Developments*, 2, 361-365. <https://doi.org/10.36315/2024v2end082>
- Marsiglio, W., & Pleck, J. (2005). Fatherhood and masculinities. In M. S. Kimmel, J. Hearn, R. W. Connell (Eds.) *Fatherhood and masculinities* (pp. 249-269). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Menvielle, E., Tuerk, C., & Perrin, E. (2005). To the beat of a different drummer: the gender-variant child. *Contemporary Pediatrics*, 22, 38-9. Retrieved from https://hsrc.himmelfarb.gwu.edu/smhs_psych_facpubs/808
- Santarelli, M. (2013). From Others to the Other: A Psychoanalytic Reading of George Herbert Mead. In F. T. Burke and K. P. Skowroński (Eds.), *George Herbert Mead in the Twenty-first Century* (pp. 23-75). Lanham, Maryland: Lexington Books.
- Sadker, D. (1977). *Being a Man: A Unit of Instructional Activities on Male Role Stereotyping. Resources*. Washington: Center on Sex Roles in Education. National Foundation for the Improvement of Education.
- Pleck, J. H. (2010). Paternal involvement: Revised conceptualization and theoretical linkages with child outcomes. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development*, 5th ed. (pp. 58-93). John Wiley & Sons, Inc.
- Ridgeway, C.L. & Bourg, C. (2004). Gender as status: An expectation states theory approach. In A.H. Eagly, A.E. Beall, & R.J. Sternberg (Eds), *The Psychology of Gender*, 2nd ed. (pp. 217-241). New York: The Guilford Press.